

כרם רבעי היה עולה לירושלים מהלך יום אחד לכל צד

בגמרא במסכת ביצה (ה.) מביאה הגמרא את הכלל הידוע "כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו". כדוגמה ומקור לכך מביאה הגמרא את דברי המשנה במסכת מעשר שני (פ"ה מ"ב) כרם רבעי היה עולה לירושלים מהלך יום אחד לכל צד. ופירש רש"י: כרם רבעי, שאמרה תורה קודש הלולים כו' שצריך להעלות הפירות לירושלים או לפדותן ולהעלות הדמים לירושלים. ותקנו חכמים בהמלך יום אחד לכל צד, שלא יפדוהו אלא הפירות עצמן יעלם ויאכלם שם, כדמפרש לקמיה כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות. וכוונת רש"י למבואר בהמשך הגמרא: ואמר עולא ואיתימא רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, מה טעם, כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות.

הגמרא מוסיפה ומביא שרבי אליעזר רצה להיפטר מטורח העלאת הפירות על ידי הפקרתו לעניים, ואמרו לו תלמידיו שאינו צריך לכך כיון שכבר "נמנו עליך חבריך והתירוהו", דהיינו שבטלו תקנה זו. ומכך מוכיח הגמרא שלולי שהינו נמנים על תקנה זו לא היו מבטלים אותה אף שבטל טעמה, ומכאן מקור לכלל הנזכר "כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו". ועכ"פ מבואר בגמרא שמתקנת חכמים שיהיה הפירות הקדושים בקדושת כרם רבעי עולים בעצמם לירושלים, מהלך יום אחד מכל צידי ירושלים. וטעם התקנה כדי לעטר את שווקי ירושלים בפירות.

דעת הרמב"ם ע"פ הירושלמי שהתקנה היתה בענבים דוקא

והנה בלשון המשנה לא מצאנו אלא 'כרם רבעי' ולא 'נטע רבעי' ומלשון זה היה מקום לדקדק שאכן לא נאמר דין זה אלא בענבים דוקא אך לא בשאר פירות. ואכן כך פסק הרמב"ם (מע"ש פ"ט ה"ה): ענבים של כרם רבעי התקינו בית דין שיהיו עולין לירושלים מהלך יום לכל צד כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות. ומשחרב בית המקדש נפדה אפילו סמוך לחומה. ושאר כל הפירות - אפילו בזמן המקדש נפדין סמוך לחומה, עכ"ל. הרי שהעמיד את תקנת חכמים על ענבים של כרם רבעי דוקא.

ובכס"מ הראה מקורו של הרמב"ם מדברי הירושלמי (פ"ה ה"ב): א"ר הילא בראשונה היו עושין יין בטהרה לנסכים ולא היו ענבים מצויות. התקינו שיהא עולה לירושלים מהלך יום לכל צד. אף הן מחלקין אותן לקרובין ולשכנין ולמיודעין, אפילו דבר קל היה מעטר את השוק, עכ"ל הירושלמי. וכע"ז כתב המלאכת שלמה: אלא דבירושלמי דמתני' משמע דדוקא בכרם תקינו הכי משום דיש בהם אכילה למזבח, אבל בשאר פירות אפילו בזמן הבית נפדין ואפילו סמוך לחומה, וכן פסק הרמב"ם.

הרי מבואר מדברי הירושלמי בתחילתו שעיקר התקנה היתה מאחר שלא היו ענבים מצויים לעשות יין לנסכים בטהרה, ומשום כך העמיד הרמב"ם שעיקר התקנה היתה שענבים של כרם רבעי דוקא התקינו שיהיו עולים לירושלים מהלך יום לכל צד. ואמנם כך מדוקדק מלשון המשנה "כרם רבעי" וכמו שנתבאר. אמנם מהטעם המובא בגמרא "כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות" לא משמע כן, שהרי לדברי הירושלמי לא נועדה התקנה כדי לעטר את שוקי ירושלים אלא כדי להמציא ענבים לנסכים.

אלא שמתוך המשך דברי הירושלמי, המוסיף שאף שהיו מחלקים ענבים אלו לקרוביהם וידידיהם מכל מקום הנותר הספיק כדי לעטר את השוק (ע"פ פני משה ודרך אמונה), משמע שעיסור השווקים לא היה כפשוטו לצורך ייפויים אלא אך כדי להרבות ענבים בשוק לצורך הנסכים.

ביאור התוספות יום טוב בדעת רש"י והרע"ב דס"ל שהתקנה בכל הפירות

וברש"י (ד"ה במזרח) כתב: בכיצד מברכין יש פלוגתא, חד תני נטע רבעי וחד תני כרם רבעי. ובדקדוקי סופרים ציין שבכת"ל ליתא לתיבות אלו, והצדיק מחיקתם שהרי "באמת אין מקומו כאן". וכן העיר הפני יהושע שבכמה מקומות נזכר בגמרא 'כרם רבעי' ולא דקדק רש"י לציין למחלוקת זו, וצ"ב מדוע דוקא בסוגייתנו הוצרך רש"י לומר זאת. ובצל"ח הוסיף להקשות שהיה לרש"י להעמיד דבריו כבר על דברי המשנה העוסקת בעיקר התקנה, ומדוע רשם כן רק על ברייתא במעשה דר' אליעזר שהיה לו כרם רבעי במזרח לוד.

אמנם התוספות יום טוב דקדק מדברי רש"י שבא להורות לנו דלא כדעת הרמב"ם, ולשיטתו תקנת חכמים היתה על כל הפירות כולם ולא רק על ענבים של כרם רבעי, ולכן הדגיש רש"י שלמ"ד שיש דין נטע רבעי גם בשאר פירות ולא רק בכרם, אף כאן יש לשנות 'נטע רבעי' ולא 'כרם רבעי' [וכן הביא המלאכ"ש בשם ר' יצחק רבא הסובר בירושלמי שיש לגרוס בתחילת משנה זו 'נטע רבעי']. וכ"כ בציון ההלכה (מע"ש פ"ט ס"ק קמג) שלמאי דקי"ל נטע רבעי, אסור בכל הפירות, וש"כ הרא"ש בפירושו למע"ש.

ואכן כתב הברטנורא טעם אחר בביאור דברי סברת הגמרא כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות, וז"ל: מתוך שיאכל כל אדם נטע רבעי שלו יתמלא השוק שאר פירות, ע"כ. הרי שנתן טעם כללי הנוגע לכלל הפירות, שע"י שכל אחד יביא פירותיו עמו ויאכלם ממילא יתמלא השוק שאר פירות ויתעטרו שווקי ירושלים בפירות. וביאר התו"ט שאף הרע"ב ס"ל כדעת רש"י שתקנת חכמים היתה בכל הפירות וכלשון הגמרא "מה טעם כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות" ומשמע בכל פירות ולא דוקא בענבים, וגם עיקר הסברא דעיטור שייכת בשאר פירות כבענבים.

והוסיף התו"ט שיש להעיר על כך כי לא ניתן לומר שהוא מחלוקת בבלי וירושלמי, שהרי רבי יוחנן הוא מריה דירושלמי והוא עצמו בעל המימרא המובאת בבבלי "מה טעם כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות". ולכך מחדש התוספות יום טוב שאכן שני שלבים היו בתקנת חכמים זו: מתחילה היתה התקנה על ענבים מטעם הנסכים, ואחר כך היה התקנה על כל הפירות מטעם שאמרו בבבלי בשם רבי יוחנן כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות.

ביאור הצ"ח ע"פ יסוד התוספות יום טוב שהיו שני שלבים בתקנת חכמים

ואמנם בדבריו לא הועיל התוספות יום טוב אלא ליישב הערת הפני יהושע מדוע הזכיר רש"י כלל מחלוקת זו

תקנת

עיטור

שווקי

ירושלים

בפירות

יום ראשון כח אלול
ביצה דף ה

הצטרפות לקבלת

החידוש היומי:

a8843414@gmail.com

בסוגייתנו, אך אכתי קשה הערת הצל"ח מדוע לא הזכיר רש"י כן כבר במשנה המביאה את עיקר התקנה, ושמר זאת לברייתא המביאה את המעשה ברבי אליעזר.

עפ"ד התוספות יום טוב שלדעת רש"י והרע"ב היו שני שלבים בתקנת חכמים, יישב הצל"ח את הערתו. כי הרי המשנה העוסקת בעיקר התקנה יש לומר שנשנתה אחר תקנת ענבים לנסכים וקודם תקנת שאר פירות, ולכן אף למ"ד נטע רבעי יש לשנות בה 'כרם רבעי' דוקא, ואין מקום להזכרת המחלוקת בין מ"ד נטע רבעי למ"ד כרם רבעי. משא"כ רבי אליעזר הרי היה אחר החורבן, כמבואר בהמשך הסוגיא שאמרו לו כבר נמנו עליך חבריך והתירוהו והיינו רבן יוחנן בן זכאי אחר החורבן, ואם כן ע"כ כבר נתקנו שני חלקי התקנה ואם כן רק בשלב זה יש להקשות מדוע תני בברייתא 'כרם רבעי' כיון שדין זה הוא אף ב'נטע רבעי'. ולכן רק כאן מציין רש"י שאכן מחלוקת היא ויש מ"ד הסובר שיש לשנות 'נטע רבעי' תחת 'כרם רבעי'.

המהרא"ל צינץ בספרו שמחת יום טוב הוסיף עוד בביאור דברי רש"י שהזכיר בסוגייתנו המחלוקת אי נטע רבעי או כרם רבעי, לפי שמשמע ליה שהטעם כדי שיתעטרו שוקי ירושלים בפירות אינו אלא למ"ד נטע רבעי, משא"כ למ"ד כרם רבעי שאינו נוהג רק בכרם לא שייך שיתעטרו, כיון שאינו אלא במין פרטי בענבים ולא זולת. והיינו שעיסור לא שייך במין אחד של פירות ולכן ע"כ סוגייתנו נוקטת כמ"ד נטע רבעי, ואילו למ"ד כרם רבעי יהיה הטעם כפי שכתב התוס' יו"ט בשם הירושלמי לצורך נסכים.

ובעיקר טעמו דהירושלמי הקשו האחרונים כיצד ניתן היה להשתמש בכרם רבעי לצורך נסכים, והלא דין הוא שאין מביאים נסכים ממעשר שני, ולכאורה הוא הדין מכרם רבעי. ויבואר בהמשך הדברים.

מדוע לא תיקנו כן במעשר שני והאם מותר למכור כרם רבעי

ובעיקר תקנת חכמים שתקנו כן בכרם רבעי, יש לתמוה טובא מדוע לא תקנו כן גם במעשר שני, שכל מי שיש בידו מעשר שני מהלך יום אחד מירושלים לכל צד, יעלה הפירות עצמם לירושלים ויאכלם שם ובכך ירבו פירות ויעטרו שוקי ירושלים. ומדוע הגבילו חכמים תקנתם לכרם רבעי דוקא. וכבר עמד על במשנה ראשונה וכתב שכוין שטעם התקנה משום לעטר שוקי ירושלים או משום נסכים, תרוויהו לא שייכי במעשר כיון דקיי"ל שאין מוכרין אותו, וכיון שאינו נמכר אלא כל אחד אוכלו בביתו אין כאן עיסור שווקים כיון שאינו בא לידי חנונים לעטר השווקים ולא לידי גזברים לצורך נסכים. משא"כ כרם רבעי, מחדש המשנה ראשונה שאין בו איסור מכירה ואינו נלמד לענין זה ממעשר.

ואמנם דעת הרמב"ם והרע"ב שיש איסור מכירה גם בכרם רבעי, אלא שתמה עליהם המשנה ראשונה מדברי המשנה כאן, כי לדבריהם קשה טובא כיצד הועילה הבאת הפירות לירושלים לעיסור השווקים, כיון שאי אפשר למוכרם. ובדרך אמונה (ס"ק ל"ח) ביאר שאין הכוונה למכור בשוק שהרי כרם רבעי דינו כמעשר שני שאינו נמכר, אלא להוציאו לשוק לחלקו במתנה למי שירצה. ובציון ההלכה (ס"ק קלה) כתב שבכך תתישב קושית המשנה ראשונה, והניח חידושי של המשנה ראשונה בצע"ג.

ועוד הוסיף הדרך אמונה שיש לומר שמתוך שכל אחד אוכל נטע רבעי שלו בביתו נשארים שאר הענבים שבעיר כדי למוכרן בשוק. וכלשון הרע"ב שהבאנו למעלה: מתוך שיאכל כל אדם נטע רבעי שלו יתמלא השוק שאר פירות. אמנם מדברי הירושלמי שהוסיף אף הן מחלקין אותן לקרובין ולשכנין ולמיודעין אפילו דבר קל היה מעטר את השוק, משמע להדיא שמפירות אלו התעטרו שוקי ירושלים, ולפ"ז צ"ל כביאורו הראשון של הדרך אמונה שהוציאום לשוק לחלקם במתנה ולא למכירה [אמנם בציון ההלכה כתב מקור ביאור זה בדברי הגר"א בירושלמי. ועוד כתב שלפי ביאור זה אין מקור לדיוק התוספות יום טוב בדעת הרע"ב שהוא סובר שהתקנה נאמרה בכל הפירות, כי הוא למד שדקדק כן התו"ט מלשון הרע"ב 'יתמלא השוק שאר פירות' שכתב כן כדי ליישב הקושיה הנזכרת איך ימכרם הרי כרם רבעי אסור במכירה, ויישב שמכל מקום ישארו שאר הפירות שאינם ענבים למכירה. ועל זה הקשה הגר"ק שמכל מקום לא הרויח בזה כלום כיון שגם על שאר פירות יקשה הרי אין מוכרים אותם. אך לכאורה התו"ט דקדק כן מלשון הרע"ב "נטע רבעי" ולא מהמשך דבריו "שאר פירות", ויל"ע].

ולפי ביאור הגר"א בירושלמי תתישב הקושיה הנזכרת כיצד הועילה תקנת חכמים לייין לנסכים והלא אסור להביא נסכים ממעשר שני וכרם רבעי. כיון שהמכוון בתקנת חכמים לא היה שיביאו מפירות אלו לגבי מזבח שהרי הם אסורים במכירה, אלא שע"י שיאכלו כל אחד הכרם רבעי שלו יוותרו מספיק ענבים בשוק לצרכי המזבח.

ביאור הזכר יהוסף בטעם שדוקא בסוגייתנו הזכיר רש"י המחלוקת אי כ"ר או נ"ר

חשבון נפלא לבאר הטעם שדקדק רש"י להביא בסוגייתנו המחלוקת אי כרם רבעי תנן או נטע רבעי תנן. כתב רבי יוסף זכריה שטרן בספרו זכר יהוסף בשם חותנו הגנ"י. לדבריו, לפי טעם הירושלמי שעיקר התקנה היתה לשם הנסכים, טעם זה שייך גם לאחר שחרב בית המקדש, שהרי למאן דאמר קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, מבואר בגמרא במגילה (י.) שמקריבין אע"פ שאין בית. וא"כ אין להוכיח ממעשהו של רבי אליעזר כלום שהרי הוא סובר שקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא כמבואר ברש"י (ה: ד"ה כבר ועיין מהר"ם), ואם כן יש טעם בתקנה גם אחרי חורבן הבית - ואין ראייה לנדון דידן שכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו אף כשבטל טעמו. ולכך הוצרכה הגמרא להביא את דברי רבי יוחנן שטעם התקנה אינו כדברי הירושלמי משום נסכים אלא רק כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות, וסברא זו לא שייכת אחרי החורבן אף אם קדשה לעתיד לבוא, כיון שנכרים שולטים בה.

ואמנם אם הגירסא היא 'נטע רבעי' הרי פשוט שאין מקום לומר כדברי הירושלמי ולא היתה צריכה הגמרא להאריך כל כך בהבאת טעמו של רבי יוחנן. ולכך הוצרך רש"י לומר שיש מאן דאמר שתי 'כרם רבעי' ולשיטתו יש מקום לפרש כדעת הירושלמי ולכן הוצרכה הגמרא להביא את טעמו של רבי יוחנן. ואה"נ שלמ"ד 'נטע רבעי' הראיה ברורה אף בלא דברי רבי יוחנן.

“

שני שלבים היו

בתקנת חכמים

זו: מתחילה

היתה התקנה על

ענבים מטעם

הנסכים, ואחר

כך היה התקנה

על כל הפירות

כדי לעטר שוקי

ירושלים בפירות

“

החידוש היומי הוקדש
לעילוי נשמת

הרב יחיא בן יחיא זצ"ל
מרת מרים בת יחיא ע"ה